

הגבלת עיון הציבור במסמכי ארכיון המדינה

קריאה לשמירת העיון בחדר העיון של ארכיון המדינה, ולהתייעצות מקצועית וציבורית דחופה

שלום רב,

בימים אלה, הולך ומתממש שינוי מערכתי בארכיון המדינה: הארכיון מעלה לרשת אתר אינטרנט חדש, בו יוגשו לציבור, לראשונה ברשת, כ-2% ממסמכי הארכיון (8 מיליון מתוך 400 מיליון דפים). בה-בעת, עומד הארכיון לסגור את חדר העיון שלו ולמנוע לחלוטין את העיון במסמכי הנייר, כמדיניות קבע. השינוי מתוכנן לצאת לפועל תוך זמן קצר. במקביל, משולבת בימים אלה הצנזורה הצבאית במערך הקיים לאישור ופסילת העיון בחומרי ארכיון המדינה.

אנו, חוקרות, חוקרים ונציגים מארגוני החברה האזרחית, מברכים מכל ליבנו על יוזמת הדיגיטציה. זהו מהלך חשוב, הן מבחינת אפשרויות ההנגשה המהירה של חומרים שהוא פותח, הן מבחינת האפשרויות לעיבודים דיגיטליים של חומרים שיוגשו באופן זה, והן מבחינת אינטרס השימור ארוך-הטווח של חומרים יקרים.

עם זאת, כפי שהנסיון בעולם מלמד, תהליכי דיגיטציה אינם טכניים בלבד, וחיוני שייערכו תוך התייעצות מקצועית רחבה ומתוך בירור השלכותיהם. בשנים האחרונות נצבר לא מעט נסיון בדיגיטציה של אוספי ספרים, אך הדיגיטציה של חומרים ארכיוניים היא מהלך מסובך הרבה יותר.

במהלך הנוכחי יש שתי בעיות עיקריות: אחת, מניעת גישה שוטפת לחומרים הארכיוניים הבלתי-סרוקים מחוקרים; שנית, הזיהוי בין דיגיטציה של חומרי ארכיון לבין הנגשה באמצעות האינטרנט מבטל את ההבחנה החשובה בין חשיפה לצורך עיון – לבין פרסום.

ראשית, כשכל עיון הוא "פרסום" אינטרנטי, עבודת המחקר אינה מעשית: המחקר השוטף בחומרים ארכיוניים מחייב לעתים קרובות סקירת מאות ואלפי דפים תוך זמן קצר – לעתים כדי להעלות, בסופו של דבר, יבול מצומצם ולהזמין עשרות תיקים נוספים. לא ניתן יהיה להבטיח סקירת מסמכים כה רבים בקצב הולם כאשר כל תיק ארכיוני יגיע רק לאחר סריקה דיגיטלית ובדיקה של הצנזורה. לכן, שמירת אפשרות הגישה לחומרים ארכיוניים בלתי-סרוקים חיונית לקיומו של מחקר ארכיוני איכותי, ועליה להישאר פתוחה תמיד.

שנית, פומביותו ובלעדיותו הצפויה של ערוץ העיון האינטרנטי החדש מביאה את כל חומרי הארכיון הפתוחים לעיון תחת סמכות הצנזורה הצבאית, בנושאים שבחרה לה. המשמעות היא שכל חומרי הארכיון בנושאים שהגדירה הצנזורה הצבאית, **ובהם גם אלה שכבר נחשפו על ידי הארכיון**, עומדים להפוך חסויים. פרסומם המחדש יתאפשר או ייאסר לפי שיקולי הצנזורה, וזאת נוסף להליכי החשיפה הקיימים.

לפיכך, משמעותו החמורה של המהלך המשולב של סגירת חדר העיון והותרת אתר האינטרנט העתידי כערוץ העיון היחיד היא סגירה מוחלטת לעיון הציבור של חומרים חשובים במיוחד, בהתאם להחלטות הצנזורה הצבאית, **והרבה מעבר לעילות הסגירה שבחוק הארכיונים**. לבלעדיות ערוץ ה"פרסום" הפומבי ברשת כאפשרות יחידה לעיון בחומרים ארכיוניים עלולה להיות גם משמעות מרחיקת לכת גם מבחינת חיסוי מסמכים בשל הגנה על זכויות יוצרים, פרטיות ועוד.

בשיחה ובתכתובת עמו, גנז המדינה הבהיר לנו כי ההחלטה לסגור את חדר העיון נובעת מאילוצי משאבים, ובפרט מחסור במשאבים להפעלת מחסני הארכיון בשתי המשימות. אולם, למיטב הבנתנו, **משמעות המהלכים המתוכננים ליכולת הציבור לעיין בחומרי הארכיון חמורה מכדי להצדיקה בבעיית משאבים**.

זאת ועוד: צוואר בקבוק עיקרי המונע חשיפת חומרים בעלי עניין ציבורי, מחקרי והיסטורי לעיון הציבור הוא מיעוט בדיקות החשיפה של חומרים מסווגים בארכיון. השינויים שפירט גנז המדינה אינם כוללים שינוי משמעותי במשימה זו, שמוקצים לה בארכיון תקנים בודדים.

אולם, למרות חשיבותה וייחודה, ההחלטה על סגירת חדר העיון התקבלה בלי התייעצות ציבורית כלשהי, גם לא בדיונים ובשיחות שהתקיימו בנושא הגישה לחומרי הארכיון בשנים האחרונות. גם לנו, המשתמשים בארכיון בדרך קבע, נודע לראשונה על הכוונה לעצור את העיון בתיקי הנייר רק בראשית חודש מרץ, בהודעה חלקית ולא ברורה על דף מצולם שהונח על שולחנות הארכיון. הדיון הציבורי חשוב לא רק כשלעצמו, אלא גם כתנאי להבנת צרכי המשתמשים בארכיונים, וכדי לקבל את נקודת המבט המקצועית הייחודית של החוקרים והחוקרות העוסקים בנושא. אך, כאמור, קבוצות אלה לא עורבו כלל בהחלטה.

המהלך לחשיפת התיעוד הארכיוני והנחתו באינטרנט הוא מבורך ואף חיוני. אך כריכת פתיחת העיון האינטרנטי בסגירת העיון בתיקים החשובים במיוחד להכרת קיומנו כחברה, והכפפתם הוולונטרית של אלה לשיקולי הצנזורה הצבאית וגופים אחרים – זוהי שגיאה קשה ולא הכרחית, שחובה וניתן למנעה.

למיטב ידיעתנו, ארכיונים מרכזיים במדינות עתירות משאבים, שחלקם מתלבטים ביחס לתהליכי דיגיטציה, לא נקטו במהלך דומה ולא הפכו את הערוץ הדיגיטלי-אינטרנטי לערוץ גישה בלעדי. כך למשל בארכיון הפדרלי הגרמני ובארכיונים של המדינות, כמו גם בארכיון הלאומי הבריטי. גם במדינות במזרח התיכון שהארכיונים שלהן עברו דיגיטציה, כמו מצרים ותורכיה, לא נמנעה הגישה לנייר. רק הארכיון הלאומי האיראני החל למנוע את הגישה לתיקים המקוריים במקביל לדיגיטציה.

הציבור ככלל, ובתוכו אנו, שרואים כחלק מייעודנו ותפקידנו לקרב את הארכיון ולהביא אותו אל החברה, זכאי לעיין בהיסטוריה שלו. לשם כך נקבעו הסדרי ההגבלה והחשיפה של תיקי הארכיון בחוק הארכיונים ובתקנות העיון; משום כך נקבע ייעודו הראשי של ארכיון המדינה להעמיד את התיעוד הממשלתי לעיון הציבור, ולכן נקבעה ברירת-המחדל של עיון בחומרים בחוק הארכיונים.

אנו מבקשים להבטיח את קיום פרויקט הסריקה תוך מזעור הנזקים האופייניים בתהליכים שכאלה, כמו למשל אבדן מידע ואבדן גישה למידע, כפי שכבר עומד להתרחש.

לשם כך, אנו דורשים לבטל לאלתר את ההחלטה על סגירת חדר העיון ומניעת העיון במסמכי הנייר ולאפשר את פעולת חדר העיון במקביל לאתר החדש. אנו מבקשים לפתוח דיון מקצועי וציבורי בעניין.

בתקופה הקרובה נפעל להעלאת דרישות אלה בפני הגנו ולדיון ציבורי, כמו גם בערוצים נוספים. תמיכתכם, תמיכתכן המיידית דרושה כעת, בשעה ששינויים אלה עומדים בפתח – בתקווה שנוכל לפתוח דיון קונסטרוקטיבי ולהבטיח את הצלחת מהלך הדיגיטציה של חומרי ארכיון המדינה תוך שיפור אפשרויות העבודה המחקרית והנגישות הכללית של החומרים הארכיוניים.